

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIGA HAR XIL JANRDAGI MATNLARNI O'QITISH METODIKASI

Muqimjonova Durdonaxon Bobobek qizi

Farg'ona davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ishi yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga turli matnlarni har xil metodikalardan foydalanib boshlang'ich sinf o'quvchilariga tushuntirish va o'quvchilarni og'zaki nutqini o'stirish haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: nutq, badiiy asar, hikoya, janr, boshlang'ich ta'lim.

Boshlang'ich sinflarda har xil turdagi badiiy asarlardan foydalaniladi. Jumladan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, topishmoq va boshqalar. Shunga ko'ra bunday turdagi badiiy asarlar turli metodikalardan foydalanib o'quvchilarga o'rgatish talab etiladi.

O'qitiladigan asosiy badiiy asarlardan biri hikoya hisoblanib, unda kishi hayotidagi ma'lum bir voqea hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi. Asosan hikoyada kishi hayotida bo'lgan biror epizod tasvir etiladi.

Hikoya mazmunan boshlang'ich sinflar uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarni hikoyada keltirilgan qahramonlar xatti-harakati, tashqi ko'rinishi va undagi voqea-hodisalar qiziqtiradi. O'quvchilarga hikoya tushuntirish davomida keltirilgan voqealar o'qituvchi tomonidan aniq va ravon tushuntirilishi talab etiladi.

Boshlang'ich sinflarda hikoya o'qish darslarida hikoya mazmunini ochish, notanish so'zlar ustida lug'at bilan ishlash, matnni qayta hikoya qilish darsning asosiy ish turlaridan hisoblanadi. Hikoya mazmuni asosan savol-javob orqali yoritiladi. Bunda o'quvchilarning eslab qolish va tushunish qobiliyatlari ham ko'zdan kechiriladi. Savol-javoblardan kutilgan asosiy maqsad hikoyani esda qoldirish va qayta hikoyalashga tayyorlash hisoblanadi.

Hikoyani o'qish darslarida o'quvchilar tushunishi qiyin bo'lgan so'zlarni ma'nosini izohlash dars mazmunini yana ham qiziqarliqiladi. Bunda avvalo o'qituvchi notanish so'zni o'quvchilardan savol-javob orqali o'quvchilar tushunchasini bilishi, keyin o'zi xulosa sifatida asosiy tushunchani berishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Notanish so'zlarni tahlil qilish asar mazmunini to'liq tushunishga yordam beradi va bu darsning asosiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda hikoya o'qish va uni mazmunini so'zlash o'quvchilarni nutqiy faoliyatini oshiradi. Hikoya o'qishda o'quvchilar hikoya mazmunini tushunib, anglab olishlari uchun vaqt ajratilishi talab etiladi. Hikoya yuzasidan savol-javob

qilishda avvalo o'quvchilardan hikoya yoqqan yoqmaganligi, mazmuni qanchalik tushunarli bo'lganligi, qaysi qahramon o'quvchilar qalbidan joy olganligi, salbiy qahramonlar haqidagi fikrlarni so'rash hikoyani butunlay tushunishga va yodda saqlashga yordam beradi.

Badiiy asarni boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan birgalikda tahlil qilishda asosiy e'tiborni asar mazmuniga qaratib, asar qahramonlariga harakteristika berish yoddan ko'tarmasligi lozim. Bunda o'quvchilari jobiy va salbiy qahramonlarga o'z fikrlarini berishni o'rganadilar.

Savollarni odatda o'qituvchi beradi, ammo dars davomida mavzuni mustahkamlash uchun o'quvchilar ham bir birlari uchun savollar tayyorlashlari darsni yanada jonlantiradi, asar mazmunini yaxshi tushunish, mazmun va voqealar orasidagi bog'lanishda to'liq esda saqlab qolishda o'quvchilarga yordam beradi.

Hikoyani o'quvchilar yaxshi o'zlashtirishlari, unda ilgari surilgan g'oyani bilib olishlari uchun matn bilan ishlash jarayonida tanlab o'qish, savolarga javob berish, hikoya qismiga o'zlari savol berishi, so'z bilan grafik rasm chizish, reja tuzish, qayta hikoyalashning barcha turlaridan, ifodali o'qishga tayyorlanish kabi ish turlaridan foydalaniladi.

Ertak xalq og'zaki ijodida eng keng tarqalgan janr bo'lib, ularda kishilar hayotida uchraydigan oddiy hodisalar va fantasti sarguzashtlar hikoya qilinadi. Ertaklarning aksariyatida hayotiy voqealar fantastic sarguzashtlar bilan ommaga taqdim etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ertak bilan amaliy tanishtiriladi. Ertakning o'tkir maroqli syujeti, voqea rivojidadagi favqulodda, ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi; undagi mard, jasur, topqir, kuchli, dovyurak qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, undagi ezgu kuchning- yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalarni o'ziga tortadi. Ertaklardagi qiziqarli voqealar va o'quvchilarni o'ziga tortadigan so'zlar o'quvchilarni qiziqtiradi.

Ertak qahramonlari saxiy, mehnatsevar, aqilli, kuchli, chaqqon va ularning aksi baxl, dangasa, nodon kabi qahramonlardan tashkil topadi. Ertakning pedagogic qimmatini shundan iboratki, ertaklar orqali o'quvchilar to'g'rilik, yaxshilik albatta g'alaba qozonishini, qiyinchiliklardan albatta qutulishini o'rganadilar. Ertaklarni o'qish orqali o'quvchilar qahramonlar xatti-harakatini o'rganib, baho berishni o'rganadi.

O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida o'qituvchi tomonidan berilgan personajlar hayotiga bog'liq savollarga javob beradilar. Nima sababdan ezgulik hamisha g'olib bo'lishini muhokama qiladilar. Masalan "Ur to'qmoq" ertagini oladigan bo'lsak, bunda yaxshilikka albatta yaxshilik qilish kerakligini, yomonlik qaytarish insoniylikka to'g'ri kelmasligini bilib olishsa, "Donishmand" ertagi orqali ahilikka intilishni bilib oladilar.

Ertaklarda ma'lum xalq hayotida bo'lib o'tgan voqealar hikoya qilinadi. Shuning uchun ertak o'qigan bolalar nafaqat ertaklardan tarbiyaviy xulosalar oladilar, balki o'zlari uchun o'tmishda yashab o'tgan insonlar hayotini ham o'rganadilar. Qadim xalqlarning yashash tarzi, orzu-istaklarini ham ertaklarni o'qish orqali yosh kitobxonlar bilib oladilar.

Ertaklar o'quvchilar nutqini ostirish uchun ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Ertaklarni ko'p o'qigan o'quvchilar qayta ikoya qilis darslarida ertaklarni obrazga kirib, qahramonlar harakatini o'xshatib so'zlab beradilar. Bunda o'quvchilar o'zlari sevib o'qigan ertaklarni ro'lga kirib hikoya qilib berish orqali nutqlarini ham rivojlantiradilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq hayvonlar haqidagi ertaklar bilan tanishadilar. Ertaklarda keltirilgan hayvonlarni o'quvchilar o'zlari sifatlaydilar. Sherni hayvonlar qirli, tulkini ayyor, quyonni abjir deb biladilar. Ijobiy harakterga ega hayvonlar boshiga kulfat tushsa o'quvchilar ham birgalikda qayg'uradilar, ular quvonsa, o'quvchilar ham shodlanadilar. Matn bilan ishlashda tanlab o'qish, savollarga javob berish, so'z ilan grafik rasm chizish, reja tuzish, qayta hikoyalash, ertak aytish kabi turlaridan foydalanadilar. Bu turdagi ertaklarni tahlil qilish jarayonida, hayvonlar odatlari, ularning "kasbi" yurish-turishlari tahlil qilinadi.

Darslikda keltirilgan "Bo'rining tabib bo'lgani haqida ertak" asari sherish shakilda yozilgan bo'lib, o'quvchilar tushunishlari uchun ancha oson va esda qolarli hisoblanadi. Ushbu she'riy ertakda bo'ri hayvonlar uchun o'zini tabib deb e'lon qiladi. O'quvchilar tabib bo'lgan bo'rining qilmishlaribilib oladilar. Shuningdek, ertak orqali o'quvchilar adolat qilishni o'z kasbini avvalo o'rganib, keyin uni boshlash kerakligini o'rganadilar.

Hozirgi kunda yangi nashr etilgan ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilar asosan matnlar, kichik hikoya va ertaklar bilan tanishadilar. Bundan ko'zda tutilgan maqsad o'quvchilarni fikrlash qobiliyatlarini oshirish, qayta hikoya qilishga o'rgatish, ko'rgan-bilganlari asosida matnlar tuzishdan iborat. Hozirgi texnologiya asri farzandlari yozish va qoida yod olishdan ko'ra o'qib tushunganini bayon qilishni yoqtiradi. Demak, hikoya va ertakarni o'qitish jarayonida biz pedagoglar yangi jahon standartlariga mos keladigan metodikalardan foydalanib darsni tashkil etishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ikroova R. gramatika, imlo va nutq o'stirishda tarqatma materiallar. "O'qituvchi" 1993-yil
2. Ma'qulova B. Boshlang'ich sinfda tashqari o'qish mashg'ulotlari. "O'qituvchi" 1996-yil
3. Mirzaev I. Dars tahlili
4. Umarova M. Xudoyberganov M. Bayonlar to'plami
5. Internet ma'lumotlari